Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 42, Ekim 2019, s. 237-250

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.37375>

Dr. Öğr. Üyesi Tuba DALAR

Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

tdalar@kastamonu.edu.tr

SULTAN RAEV'İN TIMARHANE'SİNDEN OKUNAN SOVYET İDEOLOJİSİ

Özet

Geçen yüzyılın en önemli siyasi kırılmalarından olan Bolşevik Devrimi, Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirmekle kalmaz, küresel ölçekte birçok ülkenin kaderini de etkiler. Devrimin neden olduğu ideolojik temelli bölünme, birçok ülkede toplumsal, siyasal ve ekonomik sonuçlar doğurur. Bu süreçten en fazla etkilenenler de elbette Sovyet Rusya halklarıdır. Türk dünyası üzerinde bilhassa Stalin döneminde artan bir ivme ile kendini hissettiren baskı politikaları, kendi değerlerinden uzaklaşmış, mankurtlaşmış, yalıtık birey ve toplumların oluşmasına neden olur. Kendi olmayı unutan bu bireylerden de sınırları önceden belirlenmiş taslak Sovyet vatandaşları üretilir. Devlet organları tarafından estirilen devlet terörü nedeniyle Rus yönetiminin, Türk coğrafyası üzerindeki emel ve uygulamalarını anlatma işi, edebiyatçıların vazifesi haline gelir.

Kırgız edebiyatı yazarlarından Sultan Raev de bu sorumluluğu üstlenen sanatçılardandır. Bu çalışmada, Tımarhane romanındaki metaforik söylem üzerine düşünülmüş ve Sovyet Rusya ideolojisinin romandaki yansımaları çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sovyet Rusya, Stalin, Sultan Raev, Tımarhane, Mankurtlaşma

SOVİET IDEOLOGY READ FROM SULTAN RAEV'S NUTHOUSE

Abstract

The Bolshevik Revolution, one of the most important political breaks of the past century, not only changed the course of events of the First World War, but also affected the destiny of many countries on a global scale. The ideological-based division caused by the revolution has social, political and economic consequences in many countries. The people most affected by this process are of course the public of Soviet Russia. The repressive policies on the Turkish world, especially during the Stalinist era, have led to the isolated individuals and societies that are estranged from their values and mankurt and become isolated. From these individuals who forget to be their own, draft Soviet citizens, whose borders are pre-defined, are produced. Due to the state terror imposed by the state organs, the mission of explaining the ambitions and practices of the Russian administration on Turkish geography becomes the duty of literati.

Sultan Raev, who is one of the novelist of Kyrgyz literature, is one of the artists who took on this responsibility. In this study, the metaphorical discourse in the Tımarhane novel was considered and the reflections of the Soviet Russia ideology in the novel were tried to be analyzed.

Keywords: Soviet Russia, Stalin, Sultan Raev, Nuthouse, Mankurtization

Giriş

Mevcut düzene karşı bir başkaldırı olan devrim, bazen sadece ilgili coğrafyayı bazen de yakın ya da uzak farklı coğrafyaları etkileyebilir. Etkisi bütün dünyada hissedilen Fransız İhtilali gibi Rus Devrimi de geniş yankı uyandırır. Rusların Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmelerini sağlayan Bolşevik İhtilali, sadece savaşın seyrini değil birçok ülkenin kaderini de etkiler.

16. yüzyılın ortalarından itibaren Kazan, Astrahan ve Sibiry hanlıklarını ele geçiren Rusların dikkati, Orta Asya üzerinde yoğunlaşır. Tarih sahnesine çıktıklarında Türkler ile karşılaşan Ruslar, Altın Orda'nın mirasını tek tek ele geçirerek Türk-Rus dengesini kendi lehlerine çevirmeye başlarlar. Orta Asya'ya yayılarak güney sınırlarının güvenliğini sağlamanın dışında bölge toprakları üzerindeki ekonomik beklentileri de Rusya'nın bölgeye yönelik faaliyetlerini tetikler. (Kamalov, 2011, 14)

Birinci Dünya Savaşı'nın haddinden fazla uzaması, birçok ülke gibi Rus ekonomisini de olumsuz etkiler. Halkın isteği, savaşın bir an önce sonlanması olduğundan, ülkede huzursuzluk ve iç karışıklık patlak verir. Söz konusu dönemde Rusya'nın içinde bulunduğu şartlar, Bolşeviklerin lehine şekillendiğinden devrim hızla gerçekleşecek zemini bulur. Ülkede ekonomik ve askeri güç çökmesine rağmen, İmparatorluk Birinci Dünya Savaşı'nın sürmesinde ısrarcı olduğu için Şubat İhtilali gerçekleşir. Yüzyılın en önemli siyasi hadiselerinden olan Ekim Devrimi de dünyanın değişik bölgelerinde yerel iktidarlara isyan ederek Komünist yönetim sistemine geçen halkların oluşmasına sebep olur.

Şubat ve Ekim ihtilalleri sonucu Çarlık Rusya yıkılır, Sovyet Rusya kurulur. Kafkasya ve Türkistan'daki Müslüman-Türk devletler bu süreçten yararlanarak bağımsızlıklarını ilan

ederler. Lenin ve Stalin imzasını taşıyan 3 Aralık 1917 tarihli Doğu İlleri ve Rusya Müslümanları Beyannamesi'nde, söz konusu halkın milli hayatını istedikleri gibi kuracakları vaat edilir. Bu boş vaatlerin amacı, söz konusu coğrafyada Bolşevizm'in yerleşmesine zemin hazırlamaktır. Nitekim Kızıl Rus orduları 1920'lerden itibaren Kafkasya ve Batı Türkistan'daki Müslüman-Türk Devletlerinin siyasi varlığına son verir. (Kürkçüoğlu, 2000, 350)

Siyasi tarih içerisinde devletlerin ismi, hâkimiyet alanları, yüzölçümleri değişse de asırlık emelleri pek de değişikliğe uğramadan devam eder. Çarlık Rusya, Sovyet Rusya, Rusya Federasyonu olarak değişen isimlere rağmen, Rus ideolojisi, Türk dünyası üzerinde yayılmacı anlayışını devam ettirir. Türkistan, Kafkasya ve Balkan topraklarını kapsayan Panslavizm politikası, *Milletler Hapishanesi* (Kürkçüoğlu, 2000, 349) olarak anılan Rus hâkimiyetini oluşturur. Oysa Rus emperyalizminin *arka bahçe* olarak gördüğü Kafkasya, Türk coğrafyasıdır.

1920'lerden itibaren Sovyetlerde homo-Sovyeticus oluşturma çabası gözlenir. Milliyet meselesi, Rus tarihi boyunca hep öncelikli konu olarak ele alınır. İmparatorluk döneminden beri süregelen etnik çeşitlilik, bu durumun nedeni olarak okunabilir. Devrim sonrası her milletin kendi geleceğini kurma hakkına sahip olduğunu belirten Bolşevik yönetiminin amacı, farklı etnik kökenler ile sosyalist devrim arasındaki bağı kuvvetlendirmek ve bu milletleri sosyalizme hizmet edecek konuma getirmektir. Uygulanan asimilasyon politikası, Sovyetlerde yaşayan farklı etnik grupların kimliksizleşmesine ve kendilerini Rus olarak tanımlamalarına neden olur. Örneğin Rus dili ayrıcalıklı bir konumda tutulur ve devlette önemli bir kademeye gelmek için Rusça bilmek zorunlu görülür. Günden güne şovenist bir hal alan Rus milliyetçiliği, Alman tehdidine karşı geliştirilen bir söyleme dönüşür. Rus milli kimliğinin yeniden yapılanması ve Rus şovenizmi, milyonlarca insanın ölümüne neden olur.

Ele aldığımız eser olan Tımarhane, Türk coğrafyasında güdülen Panslavizm politikası sonucu oluşturulan bu "Milletler Hapishanesi"nde yaşanan dramları, kimliksizleştirme çabalarını, stereotip Sovyet insanı oluşturma adına yapılan uygulamaları metaforik bir söylemle işler. Bu çalışmanın amacı, coğrafyasının kaderi üzerine sembol oluşturan, "*Kırgızistan'da tarih ve geleceğin yükünü omuzlarında taşıyan*" (Söylemez, 2011, 94) Sultan Raev'in Tımarhane isimli romanındaki metaforları çözümlemek ve kendilik değerlerine çağırın seslerin daha fazla ruha dokunmasına küçük de olsa katkı sağlayabilmektir.

Sovyet Rusya İdeolojisinin *Tımarhane* Romanına Yansımaları

"Peki, sen kimsin? Kendini hatırlıyor musun?"

Sultan Raev

Bir toplumun değişim süreçlerini, sosyo-ekonomik ya da sosyo-kültürel yapısını genel anlamda sanattan, daha özel anlamda edebiyattan, bilhassa da romandan okumak mümkündür. Diğer bir deyişle bu çaba, hayatı romandan okuma çabasıdır. Sanat her zaman bir ya da birçok şeyi ifade etmenin en estetik imkânı olarak var olmaya devam eder. Somutun sanatçının iç dünyasında soyutlanarak yeniden somutlaşma süreci olarak tanımlanabilen sanat eseri, muhakkak ki içinde şekillendiği çağın, coğrafyanın ve onu oluşturan sanatçının kaderinden izler

taşıır. Yazarın dünyasına nüfuz etmek, bilinçaltı süreçlerini okumaya çalışmak, yer yer yazarın bilinçsizce bıraktığı boşlukları doldurmak, onun sembol dünyasını çözümlemek, toplumsal ya da bireysel dönüşümün öyküsünü okuyabilmek bir eserin anlaşılması için gerekli bir çabadır. Tarihin bazı dönemlerinde bazı coğrafyalarda hakim olan siyasal konjonktür, bazen üretilen eserlerin çok daha fazla sembolik bir örgü barındırmasına yol açabilir. Ve bilinir ki evrensel gerçekliklerin sözcülüğünü yapan, derin okumalar gerektiren eserler, sembollerle konuşmayı daha fazla tercih ederler.

Sultan Raev'in kaleme aldığı Tımarhane romanı, içerisinde Sovyet siyasetinin uygulama şekilleri ve sonuçlarını barındırdığı kadar insani değerlerin, insanın manevi yolculuğunun, ruh kavramının önemini de vurgulayan derinlikli bir eserdir. Anlatının arka planını oluşturan bağlam dikkatli bir şekilde okunduğunda, romandaki mekân ve karakterlerin sembolleştiği görülür. Bu semboller Stalin dönemi Sovyet Rusya'sının Sovyetleştirme politikasına gönderme yapacak şekilde kurgulanır. Böylece eser, olan ile olması gereken arasındaki çatışmanın imgesel bir ifadesine dönüşür.

Yazar her şeyden önce dönem Rusya'sının düzen anlayışını sorgular. Eser, adından da anlaşılacağı üzere bir tımarhanede bulunan yedi delinin yaşam öyküleri üzerine kurgulanır. Bu deliler arasında Atinalı Tais, Lir, Cengiz Han, İskender, Kleopatra gibi tarihe mal olmuş isimler bulunur. Gerçek kişilerin isimleri ile oluşturulan bu kurmaca karakterler, zorla tutuldukları tımarhaneden kaçıp Kutsal Topraklar'a ulaşma çabası içindedirler. Romanda "Deliler Ülkesi" (s.43) olarak nitelen yer Sovyet Rusya'dır. Söz konusu dönemde Rusya halklarının içinde bulunduğu şartlar göz önüne alındığında, oldukça ironik olan bu isimlendirme bir anlama kavuşur:

"Deli dediğin delidir, onlar için düzene ne gerek var ki? Deliler o bıyıklı başhekimin gölgesinden bile korkar, onu gördüklerinde hayatlarının son dakikasını yaşıyor gibi bir hisse kapılırlardı. Bıyıklı 'Eğer burada düzen olmaz ise hepinizi mahvederim, hiçbiriniz buradan diri çıkamazsınız' demişti. (s.47)

Tımarhanenin başhekimini, deliler için bir "düzen" kurar. Romanın muhtelif yerlerinde bu başhekimden birkaç kez söz edilir. İsmi, fiziksel ve moral portresi hakkında neredeyse hiçbir şey söylenmeyen başhekimin sadece birkaç özelliği belirtilir. Diğer karakterlerin öyküsünü detaylı olarak anlatmayı seçen yazar, başhekimin sadece bıyığını vurgulama ihtiyacı duyar. Okurun zihnini Stalin'e bağlayan bu detay, anlatı ilerledikçe daha da anlam kazanır.

Lenin ve ardından gelen Stalin yönetiminin, Rusya halkları için kurmaya çalıştıkları düzene bakıldığında, özellikle Slav kökenli olmayanlar üzerinde uygulanan korku ve yıldırma politikaları göz önüne alındığında, okurun zihninde beliren Stalin imajı daha da netleşir. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya, ufacık Japonya karşısında mağlup olunca, Ekim Devrimi'ne giden yol açılmaya başlar. Çarlık tebaası arasında her geçen gün daha da artan huzursuzluk, Çarlık rejiminin yıkılmasıyla sonuçlanır. 1917 Şubat Devrimi, halkın beklentileri doğrultusunda ülkede bir düzen sağlayamayınca Lenin'in vaatleri etrafında birçok insan bir araya gelir. Rusya'da yaşayan Türkler, yönetimin demokratik ve azınlık haklarına saygılı bir yaklaşım geliştirmesini talep ederler. Rusya topraklarındaki düzensizlik, Lenin liderliğindeki Bolşevikler tarafından gerçekleştirilen Ekim Devrimi ile başka bir boyut kazanır. 125 milyonluk Çarlık Rusya nüfusunun % 15'ini Türk ve Müslümanlar oluşturur. Lenin hükümeti, Bolşevik Devrimi'nin farklı etnik gruplarca da desteklenmesini ister. Bu nedenle Rus İşçi ve Asker

Örgütünün yayın organı olan İzvestiya gazetesinin 7 Kasım 1917 tarihli sayısında Lenin Hükümetinin Müslümanlara Beyannamesi yayımlanır:

“Ey Rusya Müslümanları, Ey Volga (İdil) ve Kırım Taatarları, Ey Sibiry ve Türkistan Kırgızları-Kazakları, Ey Kafkasya Tatar Türkleri (Azerileri) ve Ey Kafkasya Çeçenleri (Çeçen ve Çerkezleri)! Bu saniyeden itibaren sizin dünyalarınız, ulusal ve kültürel kurumlarınız her türlü müdahale ve saldırıdan uzaktır. Ulusal yaşamınızı özgürce düzenleyiniz. Size bu hakkı veriyoruz. Biliniz ki sizin ve Rusya'nın diğer uluslarının hukukunu devrimin bütün gücü ile koruyacağız. Siz de devrime ve onun yetkili hükümeti olan şimdiki hükümete yardım ediniz.” (Devlet, 2011, 81)

Çarlık rejimi azınlıklara bir şey vaat etmezken Bolşevik iktidarı Türkî ve Müslüman halklara kendi geleceklerini tayin etme hakkı tanır. Lenin hükümetinin bu yaklaşımının Rusya'da Türk-Müslüman nüfusu etkilediği gerçektir. Bu propaganda metotları sonucunda bir hayli Müslüman genç Komünist Partisine üye olmaya başlasa da bu yanılgı uzun sürmez. Sosyalizme yakın bir noktaya konumlanmış aydınlar, Bolşevik söylem ve eylemleri arasındaki tezathığı görmeye başlarlar. Bolşevikler ile uyum içinde ilerleyen Türkler dahi otuzlu yıllarda patlak veren Stalin terörünün kurbanı olurlar.

Stalin; Hitler ve Mussolini gibi diktatör bir yönetimin uygulayıcısı olur. XX. yüzyılda ortaya çıkan bu yeni tarz diktatörlük, siyaset bilimi uzmanları tarafından *totaliter rejim* olarak adlandırılır. *“Demokratik hakların ve özgürlüklerin tümüyle baskı altında tutulduğu, siyasal erkin bir elde toplandığı, teröre, baskıya ve zulme dayalı devlet yönetimi”* (Püskülloğlu, 2004, 1345) olarak tanımlanan totaliter rejim, Stalin yönetimi boyunca fazlaca hissedilir.

Sultan Raev, romanda bu baskı rejimini, tımarhanenin başhekimi üzerinden verir. Başhekim, uygulamaları ile tımarhanedeki hastalar üzerinde sürekli korku ve baskı oluşturur. Günlük yaşamı, onun direktifleri ve koymuş olduğu yasaklar belirler: *“Tımarhanedeki iri yarı ve bıyıklı başhekim ‘Sen delisin’ demişti. İmparator da kafasını bile kaldırmaya gerek duymadan ‘Evet, ben deliyim’ diyordu.”* (s. 43-44) Tımarhanedeki hastalar, hiçbir sorgulama yapma gereği duymadan başhekimin sözlerine itaat ederler. Yönetimde baskı, korku, yıldırma gibi uygulamalar, başkaldırı yerine itaat doğurur. Yazar; *“Kin tutanların ve nefret besleyenlerin sayısı ne kadar çoksa onları yönetmek bir o kadar kolaydır.”* (s.36) diyerek bu duruma dikkat çeker. Stalin döneminde baskı, halkları daha kolay yönetmenin yöntemi olarak seçilir. Bu yöntem, istenilen özelliklere haiz taslak kişiler oluşturmayı gerektirir. Taslak kişi oluştuğunda ise tiranın tiranlığı onanır. *“Siyasal erki elinde bulunduranların, insanları, tiranlıklarını onayacak birer ‘taslak kişi’ haline dönüştürme çabası, potansiyel bir tehdit olarak çağımızın en önemli sorunlarından birisini oluşturmaktadır.”* (Korkmaz, 2008, 21)

Romanda özellikle tımarhanenin tasvir edildiği cümlelerde kullanılan semboller aracılığı ile Stalin yönetimine göndermede bulunulur:

“Bu karanlık gecede, ölümün sessizliği içinde tımarhanede olduğunu hatırladı ama burası tımarhaneye bile benzemiyordu. Karanlığın tutsağı olan kapısız duvarlar, neden ve kim tarafından konulduğu belli olmayan bir ayna ve odanın köşesinde büzülüp kirpi gibi uyuyan kara bir yılan.” (s.48)

Öyküsü anlatılan yedi deliden biri olan İmparator, tımarhaneye getirildiği ilk günlerden

itibaren kaçma fikrindedir. Deliler ülkesine geldiğini ve buradaki düzenin insanı öldüreceğini anlayan roman karakterinin kaldığı mekân, “karanlık gecede, ölümün sessizliği içinde” tasvir edilir. Mekâna dair diğer detaylara dikkat edildiğinde Stalin yönetiminin, düzen adı altında insanları içinden çıkılmaz bir kaosa mahkûm ettiği görülür. Karanlık ve sessizlik, birçok tradisyonda kaosun ayırt edici özelliği olarak belirir. “Karanlığın tutsağı olan kapısız duvarlar” ile tımarhane, labirentleşen mekâna dönüşür. Bir geçiş metaforu olan kapı, maddi anlamda bir yerden başka bir yere, manevi anlamda ise bir halden başka bir hale geçişi, tekâmül temsil eder. Buradan hareketle, karanlığın tutsağı olan kapısız duvarlar, Stalin yönetiminin oluşturduğu içinden çıkılmaz kaosun sembolü olarak okunabilir. Ayrıca, odada “neden ve kim tarafından konulduğu belli olmayan bir ayna” dikkat çeker. Sultan Raev, muhtelif yerlerde ayna sembolünü yineler. Ayna, kişinin kendini arama yolculuğunun başlangıcıdır. Hakikat denilen şeyin dışarıda değil de içeride olduğunun, en büyük sırrın insanın kendinde bulunduğu ifadesidir. Romanda aynanın, karanlık kapısız bir odanın içine yerleştirilmiş olması anlamlıdır. Zira ışık olmadan aynadan görüntü almak mümkün değildir: “ ‘Aynada kendimi göreceğim’ derken karanlıktan hiçbir şey göremedi.” (s.41) Bu anlatım, bireyin kendisi ile yüzleşemediğini, dolayısıyla da kendilik gerçeklerinden habersiz olduğunu ifade eder. “Öbür dünyanın ilk kapısı ayna olacak” (s.42) diyen yazar, deliler ülkesinden kurtuluşa açılacak kapıların, ancak insanların kendileriyle yüzleşmesinden sonra mümkün olacağını belirtir.

Sovyetlerde Stalin dönemi uygulamaları, gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda kendilik değerlerini yozlaştırma, unutturma, nitelikleri önceden belirlenmiş taslak kişilikler oluşturma amacıyla düzenlenir. Beklenen özelliklerin oluşmadığı insanları sürekli gözetleyen ve cezalandıran yönetim, karanlık odanın köşesinde pusuda bekleyen kara yılandan farksızdır. Çalışma kamplarına gönderilenler, sürgün edilenler, kurşuna dizilenlerin istatistiksel sonuçları kan dondurucudur.¹

Dönemin Sovyet ideolojisi, dinsel ve ulusal kimliklerin törpülenmesi, şekil değiştirmesi ve yok edilmesi üzerine kuruludur. Farklı kimliklerden insanları, “Sovyet İnsanı” (homo-sovieticus) paydasında toplamaya çalışan sistem, mankurtlaşmış bireyler doğurur. Bu kimliksizlendirme politikası, romanda isim verme motifi üzerinden işlenir. Tımarhaneye gelen insanların her birinin farklı bir öyküsü vardır. Ancak ortak noktaları, onların kendi isimlerini hatırlamamalarıdır. Tımarhaneye geldikten sonra başhekim, her birine başka bir isim verir:

“Onun gerçek ismini kimse bilmiyordu. Fakat diğerleri ona Lir diye hitap ediyordu.” (s.5) / “Kozuçak (...) İsmi ne zaman ve kim tarafından konduğunu kendisi dahil kimse bilmezdi.” (s.5) / “Tais Afinskaya (...) Onun da gerçek adını kimse bilmezdi.” (s.5) / “Kleopatra ismini ona başhekimin verdiği söylenir ve Kleopatra gerçek adını kimseye söylemek istemezdi. (Son günlerde gerçek adını kendisi de unutmaya başlamıştı.)” (s.6) / “İsimlerini alalı çok zaman geçtiği için kendi adlarını unutmuşlardı. Gerçek adlarını hatırlamayıp deliler ülkesinde bırakarak, başhekimin verdiği isimlerle kutsal topraklara gidiyorlardı.” (s.8) / “Bu yedisinin içinde en az konuşan Cengiz Han’ın tımarhanedeki ismi de başka idi. Ama ona Cengiz Han isminin nasıl verildiğini kendisi de bilmiyordu.” (s.81)

¹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için Ahmet Buran’ın Kurşunlanan Türkoloji isimli çalışmasına bakınız.

Görüldüğü gibi, karakterlerin hepsi başhekim tarafından yeniden isimlendirilir, kendilerine neden bu isimlerin verildiği bilmeyen roman kişileri, kendi isimlerinin ne olduğunu da hatırlamazlar. Sultan Raev ile aynı toprakların kaderini yaşamış olan Cengiz Aytmatov'un Manas destanından çıkardığı “mankurt” kavramı ve mankurtlaştırılmış birey ve toplumların dramı, Tımarhane'nin de ana kaygısıdır. “*Rusların dediği gibi 'Dünya büyük bir tımarhanedir. Biz de o tımarhanenin hastalarıyız!' Bizi iğnelerle beslerler.*” (s.14) diyen Sultan Raev, kendine, kültürüne, değerlerine yabancılaştırma aracını deve derisi sembolüne değil de “iğne” metaforuna yükler. Totaliter sistemler, bilinçli bir çaba ile bireyleri ideolojik körlük ve kölelik durumuna getirme projesidir. Bu amaç doğrultusunda rejime körü körüne bağlanan, düşünmeyen, sorgulamayan, yabancılaşmış mankurtlar oluşturulur. Sultan Raev'in “*Bizi iğnelerle beslerler*” derken anlatmak istediği, bireylerin zihnine kazınan bu ideolojik enjeksiyondur. Herhangi bir alana yeni bir şey yerleştirmek için orayı mevcut olanlardan temizlemek gerekir. Bu sebeple bireyin öncelikle kültürel belleği olmak üzere bütün bellek alanları tahrip edilir. Tahrip edilen bellek mekânları sonucu birey, ontolojik güvenlik referanslarını yitirir ve kendini güvensiz, yalıtık bir şekilde duyumsayarak ideolojilerin istismarına açık hale gelir. (Korkmaz, 2008, 39)

Yazar; uyuşturan, kör eden, kendinden uzaklaştıran ideolojilerin oluşturduğu koyu sis perdesine karşı, anlatıya “ışık” imgesi yerleştirir:

“Atardamarına batırılan iğneden sonra bayıldı. Gözlerinin önünde kopkoyu bir sis perdesi oluşmuştu. O koyu sisin öbür tarafında bulanık görülen olayların, insanların silüetlerini daha net bir şekilde izlemek, onlara karışmak istedi. Eğer onlara ulaşamazsa sisle birlikte havada kaybolup gideceğini düşündü. Koyu sis içinde incecik göz alıcı bir ışık gördü. O ışıkla konuşmaya başladı. (...)

Işık:

- Geçmiş günlerinden hangisini bana anlatmaya hazırsın, dedi.

(...) Hatıraları göz önünde uçuyordu. Ama nedense birini bile yakalayamıyordu. Işık tekrar seslendi:

- Anlatacak hiçbir şeyin yok galiba, hatırlamaya çalış!” (...) *Sen hiç kitap okur musun, diye sordu?” (s.10)*

“Tımarhanenin başhekimi meydandakilere duyuru yaptı:

-Bugünden itibaren olağanüstü yönetim usulleri uygulanacaktır. Buna karşı çıkana da devamlı bir şekilde iğne yapılacaktır.

‘Tımarhanedeki bütün kitapların yakılmasını emrettim!’ diye başhekim öfkeyle bağıırıyordu. (...) Dün tımarhanedeki kitaplar yakıldı.” (s.51)

Kadim kültürlerde sıklıkla karşımıza çıkan ışık sembolü, hakikati, ruhsal tekâmülü, şuur ve idrak kanallarındaki açıklığı, kelamı, bilgiyi, erdemleri, dogmatizm karşısında akli ve ilerlemeyi temsil eder. (Salt, 2010, 163) Romanda, karşıt gücün semboller düzleminde okunabilecek “*karanlık, sis perdesi, iğne*” gibi unsurların karşısına tematik gücün sembolü olarak ışık konumlandırılır. “İğne” nin ideolojik körlük, mankurtluk imgesi olarak kullanıldığı anlatıda ışık; yukarıda sözü edilen tüm anlamları kuşanarak romana yerleşir. Kendilik bilinci, her tür yabancılaştırmaya, ötekileştirmeye karşı bireyi kendine çağıran ses olarak okunabilir.

Roman karakteri Tais Afinskaya, kendisi ile iletişime geçen ışığa, bireysel geçmişine dair anlatacak hiçbir şey bulamadığında (kendine dair olanlar ona unutturulduğunda) ışık, onu hatırlamaya davet eder. Hatırlamanın yolu olarak da kitap okuma edimini ortaya koyar.

Sovyet merkezi yönetimi, Türk dünyası coğrafyasının ortaya koyduğu Korkut Ata, Köroğlu, Manas, Koblandı Batır, Er-Sayın, Çora-Batır, Alpagaş gibi destanları sakıncalı bulur ve onlarla ilgilenen aydınları baskı altına alır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Organizasyon Komitesi Daire Başkanı Camankulov, *“Kırgız edebiyatında, Komünist Partisi aleyhine çarpıtmalar yapıldığını ve bunun milli eserleri ve özellikle de Manas destanını şüpheli hale getirdiğini”* (Buran, 2011, 339) ifade eden bir rapor hazırlar. Manas'ın yayınlanması ile ilgilenen Törekul Aytmatov, Kasım Tınıstanov gibi aydınlar tutuklanır ve öldürülürler. Halk kültürünün bu denli baskı altında tutulması ve parti ideolojisini enjekte etme isteği bir nevi “konjonktür edebiyatı” doğurur ve sanatsal estetiğin yerini ideoloji alır. Stalin despotizmi, Sovyet vatandaşı tipinin yaratılma sürecinde en büyük engelin aydınlar olduğunu düşünür. Toplumunu eğitmek, aydınlatmak, geliştirmek amacıyla olan aydınların hepsi “halk düşmanı”, “devrim karşıtı burjuva milliyetçiler”, “sosyal açıdan zararlı unsurlar”, “bölücüler”, “Almanya ajanı”, “Japonya ajanı”, “vatan hainleri” olarak suçlanırlar. Tutuklanıp çeşitli işkencelere maruz kalan bu kişiler, düzmece bir itirafnameyi imzalamaya zorlandıktan sonra, durumları troykalar² tarafından görüşülür. Beş on dakikayı geçmeyen bu prosedür tamamlandığında kamp ya da idam cezası kesinleşmiş olur. Söz konusu aydınlar olduğunda, keyfi ve gayrimeşru olan bu yaklaşım, daha çok idam ve kurşuna dizme cezalarını uygun görür. (Ercilasun, 2007, 131-132)

Romanda, elinde Kutsal Kitap ile dolaşan karakteri yazar, güvenlik güçlerinden saklayabilmek için koynuna soktuğu kitabı, o gece birlikte olduğu Tais Afinskaya'nın yatağına bırakarak gider. Söz konusu gecenin sabahı iki görevli, elinde kitap saklayan bir casusu aradıkları gerekçesiyle, Tais Afinskaya'nın evini basıp onu sorgularlar.

Yine roman karakterlerinden Kleopatra'nın öyküsü de dikkate değerdir. Kleopatra'ya büyük bir bürokratin oğlu âşık olunca bir fakirin kızı ile oğlunu evlendirmek istemeyen bürokrat ve karısı, oğullarının aklından bu sevdâyı çıkarabilmek için kızı tımarhaneye kapatırırlar. Ve sonraki süreçte siyah giysili, siyah şapkalı, siyah gözlüklü bir adam sık sık tımarhaneye kızı kontrol etmeye gelir. Amacı, sevdiği adamı hatırlatan şiiri Kleopatra'ya unutturmaktır. *“Kıza bir türlü unutturamadıkları yıllar önce bürokratin oğluyla dağ eteklerindeki coşkulu bir şekilde akan suyun yanındaki evde seviştikleri aylı geceden kalma idi bu şiir. (...) Art arda vurulan iğneler zaman zaman ismini bile unutmamasına neden olmuştu.”* (s.132) Siyah giyimli adam, kendi adını bile unutan Kleopatra'nın şiiri hala unutmadığını gördükçe sinirlenir ve kıza yapılan iğnelerin dozu her geçen gün daha da artar. Kleopatra'nın öyküsü, yasaklı olan milli destanlara gönderme yaptığı gibi mankurtlaştırmanın boyutlarını da göz önüne serer.

Romanda kitap ve şiir genelinde verilmek istenen aslında milli kimliğin bir parçası olan anlatılardır. Bu anlatılar milli kimliğe dair hisler üreterek, toplumun mankurtlaşmasına engel olurlar. Schulze'un vurguladığı gibi, ulus kavramı zihinsel bir meseledir. Çünkü bir toplumun

2 Troyka: Sovyetlerde her cumhuriyet, il ve ilçede bulunan, iç işleri ve Komünist Parti yetkililerinin herhangi bir hukuk eğitimi almamış olanlarından kurulan üç kişilik özel kurul.

varlığı ve devamlılığı, o toplumu oluşturan üyelerin gönüllerinde, zihinlerinde barınan aidiyet duygusu ile doğru orantılıdır. Toplum üyeleri milli hislerini ve aidiyet duygusunu kaybettiğinde, o toplum yok oluşa doğru yuvarlanır. (Hasdedeoğlu, 2019, 13) Destan, mit, masal vb. anlatılar, aitlik duygusu geliştirerek toplum üyelerinin bir arada kalmasına katkı sağlar. *“İnsanoğlunu da bu dünyayı da ancak bu kitap kurtaracak.” (s.14)* diyen Sultan Raev, Sovyetlerde milli nitelikli kitapların ve bu kitaplarla ilgilenen aydınların yaşadıklarına değinmekle birlikte, yine aynı amaca, mankurtlaştırmaya hizmet eden bir uygulamaya daha değinir. Bu da Sovyet yönetiminin bilinçli şekilde gerçekleştirdiği alfabe değişimidir:

“Sen büyük günahlara girmişsin, o yüzden. Günahı büyük olanlar o kitabı açar açmaz kitabın içindeki yazıların hepsi silinir.” (s.16)

“Kitabı elime alarak sayfaları rastgele çevirdim. Hiçbir şey okuyamadım.” (s.21)

“ ‘Kitabı al ve ye! Önce ağzına şekerli bir tat gelir, sonra da acı bir tat hissedeceksin. Acı olan gerçeğin tadıdır. O yüzden birçokları bu tadı sevmez. Bu kitap gerçeğin kitabıdır. (...)Kitabı alınca aceleyle sayfalarını çevirip bakmaya başladım. Ama kitabın üzerinde ne bir cümle ne bir kelime ne de bir harf gördüm. Çünkü sayfalar bomboştu, hiçbir şey yazılı değildi.” (s.46)

Roman karakterlerinden Tais Afinskaya da İmparator da bir vesile ile ellerine aldıkları Kutsal Kitabı okuyamazlar. Romanın anlam katmanlarından biri, Sovyet rejimi eleştirisi olarak okunabilirken diğeri onca zaman ruhları örselenmiş Rusya vatandaşlarının manevi hayata sarılma çabası olarak okunabilir. Romandaki karakterler hep bir yönüyle büyük günahlara batmış kişilerdir. Kutsal Kitaptan bir şey okuyamamaları bu kirlenmiş ruh hallerinin tezahürü olabilir. Başka türlü bir yorum ise rejimim eleştirisinin yapıldığıdır. Roman karakterlerinin kitabı okuyamamaları ve bu durumun eserde birkaç kez tekrar etmesi, okuru, Sovyet yönetimince hayata geçirilen alfabe değişikliği uygulamasını düşünmeye yönlendirir.

Türk yazı dilinde yer yer zaman ve saha farklılaşmasından kaynaklanan farklılıklar doğsa da on dokuzuncu asrın ortalarına kadar Türkistan genelinde, Kazak ve Kazan ülkelerinde umumi bir Çağatay dili kullanılır. Doğu Türkistan, Çin istilasına uğrayıp yüzyılın sonuna doğru Batı Türkistan da Rusların eline geçince, Rus siyaseti “Türkî” denilen yazı dilini parçalar. (Ercilasun, 2017, 149)

Rus Çarlığı’nın azınlıklardan sorumlu baş komiseri İgoroviç Feodorov, bilimsel çalışmaların amaçlarını anlattığı eserine şöyle not düşer:

“W.W. Radloff ve Hristiyan dininin büyük hizmetkârı N. İ. İlminski, bu iki kahraman, elbette bilgilerini Mesih’in ve ulu Rus ulusunun menfaatleri doğrultusunda kullanacaklardır. Öncelikle yapılması gereken; yüksek ideallerimize büyük engel teşkil eden barbar Türkî halkları kültürel noktada birbirinden ayırmaktır. Bunlar, her birinin ayrı dili ve ayrı kültürü olduğu bilimsel olarak inandırılmalıdır. Bu hepimiz için gerekli ve mecburidir. Onlara güveniyoruz...” (Doğan, 2007, 246)

Ruslar öncelikle Türk boylarının konuşma dilini yazı haline getirmeye çalışır ve Türk aydınlarına kendi boyları için alfabeler ve gramer kitapları yazdırırlar. Böylece her Türk boyuna

ait konuşma dilinin, ayrı ve yeni bir dil olarak ortaya çıkması sağlanmakla birlikte Arapça ve Farsçadan gelen lakin bin yıldır kullanılan ortak kelimelerin atılması, onların yerine yeni kelimeler ya da Rusça karşılıkların devreye sokulması da gerçekleştirilmiş olur. Türklerin kendi aralarında temasa geçmesinin önünü kesen bu çalışmalar, yapılan alfabe değişikliği ile de perçinlenmek istenir. Sovyetlerdeki Türk boyları 1925-1930 döneminde Latin alfabesine geçirilir; ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin Latin alfabesini kabulü üzerine 1937-1940 döneminde bütün Türk boylarına Kiril alfabesi kabul ettirilir. Kendi milli alfabesini Türk boylarına dayatmakla da yetinmeyen bu anlayış, Kiril alfabesini her Türk boyuna farklı şekilde (aynı sesi değişik harflerle gösterme gibi) uygular.(Ercilasun, 2017, 152)

Herhangi bir yazı dilinde meydana gelen çeşitlenmelerin siyasi ortam, milli şuur, kültürel temas gibi faktörlerden kaynaklandığı bilinen bir durumdur. Rus yönetimi de Türk halklarının bir arada kalmasının en önemli unsurlarından biri olan dil birliği üzerinde kirli oyunlar oynar. Sovyet işgali altındaki Türkler arasında Arap alfabesi, ortak yazılı anlaşma sağlar. Stalin yanlısı aydınlar, çok kısa bir süre önce Latin alfabesine methiyeler düzerken daha sonra Latin alfabesini kötüleyip onun ilerlemeye engel teşkil ettiğini ortaya sürerler. Böylece Türk boylarının kullandığı alfabe, bir oldubitti ile Kiril alfabesine dönüştürülür. Sonuçta Türk dünyası içindeki duygu ve düşünce bağı koparılır; kendini, tarihini, dilini bilmeyen Türk boylarının Rus emperyalizmine baş eğmesi sağlanır.

Sultan Raev, Deliler Ülkesi olarak gördüğü Rusya'da yaşanan travmaları merkeze alarak kurguladığı Tımarhane romanına Cengiz Han, İskender gibi tarihe mal olmuş karakterleri de ekler. Böylece eserde anlatılanlar, daha evrensel bir boyuta taşınır. Yaza; zaman, mekân ya da karakterler değişse de değişmeyen ve tüm zamanlarda kanayan bir yaraya dikkat çeker. Bu yara; iktidar hırsı, tiranlaşan yönetici ya da yönetimlerdir. Tiranlara karşı eleştirisini de İmparator karakteri üzerinden "taç giyme" sembolüne yükleyerek anlatır:

"Taç giyme töreninde yerli kuyumcuların altın ve değişik değişik kıymetli taşlardan yaptıkları taç kafasına dar gelmiş, zorla kafasına giydirilen taç onu çok rahatsız ettiği halde çıkmıştı milletin karşısına. Taç kafasını yaralamıştı ama o gün törenin sonuna kadar dayanmıştı. Karşısında yerlere kadar eğilen adamlara cenneti vaat etmişti. (...) Ama taç kafasına yapışıp kalmıştı. Etiyle birleşmiş ve kimse onu çıkaramamıştı. (...) Kendini Tanrı'yla denk görmeye başlamıştı. Hatta Tanrı sözünü unutmuştu. (...) Tacı beynine yerleşen inatçı bir mikrop gibi kafa derisine kaynamıştı. " (s.48-49)

Romanda geçen "taç giyme töreni", yönetime talip kişinin yönetimi devralması olarak okunabilir. Kıymetli taşlardan yapılmış olan taç, İmparator'un başına dar gelir. Tacın rahatsızlık vermesine rağmen çıkarılmaması ve inatçı bir mikrop gibi kafa derisine yapışıp kaynaması, yanlış kodlanmış iktidar kavramına göndermede bulunur. Yazar, Cengiz Han ve Büyük İskender'in öykülerinden kesitler alarak oluşturduğu bölümler aracılığıyla da dikta yönetimlerini hedef alır. Cenneti vaat edenlerin, iktidarı ele geçirdikten sonra tiranlaşan yüzlerini ve hazin sonlarını gözler önüne serer. Devlet denilen yapı, halkının refah ve mutluluğundan sorumludur. Bireylerin mutluluğunu, devletin ayakta kalması ve gelişmesi için bir ön koşul olarak gören Foucault, başkalarını tahakküm altına alarak onlar üzerinde tiranca bir iktidar kullanma tehlikesini, yöneticinin kendi arzularının kölesi olmasıyla açıklar. (Foucault, 2011, 231) Foucault'un sınırlarını çizmeye çalıştığı iktidar, yalnızca özgür özneler

üzerinde ve o özneler özgür olmaya devam ettiği sürece uygulanabilir. Bununla kastedilen, özgür öznelerin muhtelif davranış biçimleri, tepkileri ve tavırlarının benimsenebileceği imkân alanlarına sahip olmalarıdır. Bir iktidar alanı tek yönlü, sabit, tersine çevrilemez hale geldiğinde, diğer bir ifadeyle tıkandığında, orada söz konusu olan artık iktidar değil sadece tahakkümdür.

Tımarhane'de, sadece Stalin dönemi Sovyet yönetimi ve o yönetime şekil veren ideolojiyi yansıtmakla yetinmeyen yazar, romanın içene yerleştirdiği evrensel insanlık değerleriyle, Rusya halklarının örselenen ruhlarını tedavi etmek için reçeteler de sunar. Bu değerlerden biri, insanın sadece insan olarak yaratılmasından dolayı azami kıymet görmesi gerektiğidir:

"-Bu kime benziyor? Tais Afinskaya diğerlerine soru soran gözlerle baktı. Hintliye mi, Yunanlıya mı, Moğola mı, Kırgıza mı? (...)

-Zenci diyemezsin, siyah değil. Fransız diyemezsin, beyaz değil. Çekik gözlü ama Japon'a da benzemiyor, bu kim diye şaşırdı Kozuçak?

-İnsana... İnsana benzemiyor mu, dedi Kleopatra." (s.57)

Tımarhane'den kaçıp Kutsal Topraklar'a giden yolu ararken yolda konuşmayan bir ihtiyarla karşılaşan yedi kişi, bu esrarengiz adamın kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini anlamaya çalışır. Diğerleri, kim olduğu bilinmeyen adamın fiziksel özelliklerinden yola çıkarak ona bir milliyet atamaya çalışırken Kleopatra onun bir insana benzediğini vurgular. Uzun yıllar Ruslaştırılmaya çalışılan halkların gördüğü insanlık dışı uygulamalara bir eleştiri olarak okunabilecek olan bu pasaj, insanın sadece insan olmasından dolayı, insan onuruna yakışır şekilde yaşaması gerektiği düşüncesinin tezahürüdür. Yine benzer şekilde *"İnsanoğlunun ayaklarının bastığı her yer kutsaldır." (s.257) / "Hayatın anlamı, insanın insan olarak kalmasıdır." (s.104)* diyen Sultan Raev, insana atfettiği bu kutsiyeti romanın muhtelif yerlerinde sıklıkla tekrar eder.

Romadaki yedi kişinin bir çöl yolculuğu boyunca Kutsal Topraklar'ı araması da bu anlamda okunabilir. Rus yönetimi gözünü Orta Asya'ya diktiğinden bu yana, çeşitli asimilasyon politikaları altında kendi olma yollarını kaybeden insanlar, hem kaybettikleri "yitik cennet" olan vatanlarını hem de içleri boşaltılan ruhlarını ararlar. Yazarın "Kutsal" olarak nitelendirdiği bu yer, her bireyin kendi ruhu, kendi benliğidir. *"Ancak insan olduğunu anladığın zaman sana cennetin kapısı açılacak." (s.63)* diyen Raev, aranan yitik cennetin ancak insan olma durumu hatırlandığında bulunabileceğini vurgular. Kalplerdeki şeytanın taşlanarak ölmeyeceğini bildirirken, insanlığı yüreğindeki aydınlığa sahip çıkmaya davet eder.

Bu bağlamda yazarın üzerinde durduğu bir diğer metafor da çölleşmedir. Cennet'ten kovulduğu günden bu yana yitik cennetini arayan insanoğlu, çeşitli arzu ve hırslarına ulaştığında kendi cennetini yaratacağı yanılgısına kapılır. Oysa aranan cennet, bu hırsların tatminiyle inşa edilebilecek bir türde değildir. Roman karakterleri, Kutsal Topraklar'a ulaşmak için Tımarhane'den kaçtıkları andan itibaren aç, susuz ve yakıcı güneşin altında bir çölde yolculuk ederler. Hiçbir gölgenin bulunmadığı bu çöl yolculuğu boyunca bu yedi kişi rüyalarında kendilerini, yetişmiş ağaçları keserken görürler. İnsan, doğanın bir parçası olduğundan insan ve doğa arasında kopmaz bağlar bulunur. Ağaçların kesilmesi, suların çekilmesi vb. durumlar, bir çevre felaketi olmanın ötesinde varoluşsal anlamlar taşır. Toprağın çölleşmesi, insanlığın yok olma tehdidi altında olduğuna göndermede bulunur. Bu ontolojik problem, yazarın imgeleminde "boş tabutlar" ve "ruh mezarlığı" sembolleriyle şekillenir.

Tımarhane'den kaçanlar çölde yol almaya çalışırken, siyaha boyanmış beş adet boş tabutu, beş ip vasıtasıyla omzunda sürükleyen siyah giyimli bir adam ile karşılaşırlar. Kleopatra, siyah giyimli adama bu boş tabutları nereye götüreceğini sorduğunda: *"Bu boş tabut değil. Ben tabutlara sizin vücudunuzdan ayrılmış ruhlarınızı koyup onları gömmeye gidiyorum."* (s.178) yanıtını alır. Tımarhane'den kaçanlar toplamda yedi kişi olmalarına rağmen, siyah giyimli adamın ardında beş siyah tabut vardır. Nitekim ruhu olmadık günahlara batmış beş kişi, bu çöl yolculuğunu tamamlayamaz. Olanca samimiyeti ile birbirini seven Kozuçak ve Kleopatra, aşkın gücüne tutunarak ruh mezarlığına girmekten kurtulurlar. Ruh mezarlığına girmemek yani yaşarken ölmek için tavsiye edilen şey, yürekten yüreğe yollar açmaktır:

"Aradığım gerçeklik benim kendimdeymiş, kendimizi kendimiz anlamadan, kendimizi kendimiz bilmeden gerçekliği bulamayacağımız. Oysa o bizim kendi insanlığımızda yüreğimizdeymiş. Çünkü biz insan olduğumuzu, Tanrı'nın hepimize can verdiğini unutup yoldan çıkmışız... Oysa kutsallık hepimizin yüreğindeymiş... Biz onu kendimizde aramalıydık. (...) Sizler yola çıkın... O yol yürekten yüreğe giden yol..." (s.130)

Kendine dönüş yolculuğunda Sultan Raev'in bir diğer tavsiyesi de Tanrı sevgisi olarak belirir. Romanın birçok yerinde Tanrı'yı unutma, cezalandırılma ile sonuçlanır. Gerçek hayattan alınarak roman kurgusu içinde yeniden şekillenen isimlere bakıldığında, hepsinin ortak günahının Tanrı'yı unutmak, yok saymak ya da tanrılık iddiasında bulunmak olduğu görülür. Sözgelimi Lir, inançsızdır. Kadınlara olan düşkünlüğü ile ön plandadır. Ancak ilahi adalet, onu yıllar sonra kendi kızıyla aynı yatağı paylaşmakla cezalandırır. İktidar hırsı ile tanrılaşan karakterlerin sonu hep ölüm olur. Buna karşılık, çölde hayatta kalmayı başarabilen Kozuçak ve Kleopatra, ölen arkadaşlarının cesetlerine çöl hayvanlarının nasıl saldırdığını gördüklerinde Tanrı'ya sığınır:

"Ey Yaradan! İkinin de aklına bu sözcük geldi... Geldi ve... O kelime sadece ölüm düşüncesini değil, içlerinde doğan umudun ışığını da yaktı... O ışık... İkinin de içini ısıttı." (s.255)

İnsan ruhunun ebesi ölmezlik imgesi olan dua, kişiyi sadece yaratıcısına değil kendi özüne de taşır. Bütün politik ve ideolojik kaygıların ötesinde olan Tanrı, insanlığın yaşama umudunu temsil eder. Totaliter sistem, söz konusu dönemde, insanların yücelik algılamalarından Tanrı'yı çıkararak yerine "Kudret Tanrıları" (Korkmaz, 20018, 192) yerleştirir. Dünyasından kutsalı kovalayan birey ve toplumların hastalıklı ruhları, bu tiran-tanrıların yıkıcı gücü karşısında her geçen gün yok oluşa sürüklenir.

Sovyetlerde uygulanan Ruslaştırma politikası gereği, Rus olmayan etnik unsurlar kültürel asimilasyona maruz kalırlar. Türk kökenli etnik gruplarda dini kimliğin halk üzerindeki etki gücünün farkında olan Sovyet yönetimi için, bu kimliğin parçalanması son derece önem arz eder. Komünist Parti'nin uygulamaları, eğitim politikaları, baskı, kısıtlama, sürgün, göç, katliam, dini / ahlaki değerleri törpüleme vb. çabalarla milliyetler yok edilerek taslak Sovyet vatandaşları oluşturulur. İslam'ın birleştirici gücünden korkan Sovyet yönetimi, tüm dinleri halkı uyuşturan afyon olarak tanımlanır. Kutsal'dan mutlak biçimde koparılma, İslam kimliğinin yıpranması ile sonuçlanır. Bununla birlikte Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan devletler, dini ve milli bir yapılanma sürecinin içine girer ve İslam kimliği yükselen bir ivme ile yeniden inşa edilir. Sovyet halkları, eski yönetimden miras kalan

birtakım uygulamalardan kurtularak uluslaşma yolunda adım atmakla beraber, örselenen ve içleri boşaltılan ruhlarını da sağaltmaya çalışırlar. Evrensel insani değerlere, aşka, Tanrı inancına tutunma uğraşı, onca zaman ertelenen manevi ihtiyaçların bir tezahürü olarak okunabilir.

Sonuç

Geçen yüzyılın siyasi tarihindeki en önemli olaylardan olan Bolşevik Devrimi; bilinen sosyal, siyasal ve ekonomik nedenlerle gerçekleştikten sonra Rusya halkları komünizm ütopyasının baskısı altında belli bir kalıba sokulmaya çalışılır. Stalin'in ölümünden sonra başlayan dönemde, Stalin'in şahsi ve keyfi bir iktidar kurduğu, sosyalizmin ilkelerinden saptığı ve bu durumun Rusya'ya zarar verdiği söylenilmeye başlanır. Hruşçev'in bu minvaldeki söylemlerini takiben Sovyet yönetimi, Stalin dönemine yönelik eleştirilerin dillendirilmesini yasaklayınca geçmişi açığa çıkarma işi edebiyat çevresinin üzerine düşer.

Sovyet halklarının içinden çıkan ve ruhları örselenen birçok kalem, bu dönemin sıkıntılarını dile getirmeye çalışır. Kırgız edebiyatı yazarlarından Sultan Raev'in Tımarhane'si de benzer bir duyarlılıkla ama sıra dışı bir kurgu ile kaleme alınır. Eserin baştan sonra alegorik olan kurgusu içinde karakterler, mekânlar, kavramlar çözümlenmesi gereken birer sembol olarak okurun karşısına çıkar. Gerçek hayattan alıp kurguladığı karakterler üzerinden büyük günahlara dikkat çeken yazar, omuzlarındaki bu ağırlıkla Tımarhane'den kaçarak Kutsal Topraklar'a ulaşmaya çalışan yedi kişinin yolculuğunu anlatır. Ana izleği mankurtlaşma olan eserde altı çizilen en büyük günah, kendini bilmemektir. Mankurtlaşmanın artık deve derisi ile değil enjekte edilen ideolojilerle yapıldığını vurgulayan Tımarhane, milli kimliği oluşturan edebi eserler ve aydınlar üzerinde ağırlıklı olarak durur.

Sovyetlerde devlet organları tarafından uygulanan kitle terörü, aydına yönelik sindirme ve yok etme operasyonu olarak da kendini gösterir. Entelektüel kişilerin bir gün halkı etkileyeceği düşüncesi ile girilen aydın temizliği ile Türk dünyasının fikir ve kültür hayatı büyük kayıp yaşar. Toplumların hafızası olan aydınların yok edilmesiyle köklerinden koparılan toplum, Sovyet insanı yaratma projesine uygun hale gelir. Sultan Raev, Stalin'in sebep olduğu kolektif travma ve mankurtlaştıran yalıtım çemberi içerisinde kalan insanları, kendi kaderlerinin sahibi olmaya davet eder. İnsanın aradığı tüm gerçeklik yine onun içinde, kendisindedir. Bu sebeple de insanoğlunun ayak bastığı her yer kutsaldır. Romanda kendi gerçekliğinin farkında olmayan insanların yolu "ruh mezarlığı"ndan geçer. Ruhları öldürülmüş ceset bedenlerin dramatik öyküsü, okuru olması gerekenleri aramaya yönlendirir. İhtiyaç duyulan manevi restorasyon, tiran-tanrıların neden olduğu köktenci ideolojik koşullanmalara karşı kendi olana, insani olana, aşka ve Tanrı inancına sığınabilmekle gerçekleşecektir. Sultan Raev'in çok katmanlı okumalara olanak sağlayan romanı Tımarhane, yücelti söylemleri ile tiranlaşanların kimliksizleştiren politikalarına nitelikli bir eleştiri, her tür yalıtıma karşı evrensel insanlık değerlerine tutunma çabası olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Buran, Ahmet (2011), Kurşunlanan Türkoloji, Akçağ Yay. Ankara
- Devlet, Nadir (2011), Millet ile Sovyet Arasında / 1917 Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi, Başlık Yay. İstanbul
- Doğan, Oğuz (2007), Stalin Döneminde Kazak Alfabeti / Stalin ve Türk Dünyası (haz. Emine Gürsoy Naskali – Laisan Şahin), Kaknüs Yay., İstanbul, ss. 245-265
- Ercilasun, A. Bican (2017), Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Akçağ Yay. Ankara
- Ercilasun, Güljanat (2007), Stalin Döneminde Kazak Aydınların Tasfiyesi / Stalin ve Türk Dünyası (haz. Emine Gürsoy Naskali – Laisan Şahin), Kaknüs Yay., İstanbul, ss. 127-136
- Foucault, Michel (2011), Özne ve İktidar, (çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay), Ayrıntı Yay. İstanbul
- Hasdedeoğlu, M. Onur (2019), Halide Edip ve Yakup Kadri'nin Romanları Ekseninde Türk Edebiyatının Ulus Devlet Oluşumuna Etkisi, Kesit Yay. İstanbul
- Kamalov, İlyas (2011), Rusya'nın Orta Asya Politikaları, SFN Yay. Ankara
- Korkmaz Ramazan (2008), Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, Grafiker Yay. Ankara
- Kürkçüoğlu, Erol (2000), Rus Emperyalizmi ve Panslavizm, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.15, ss. 349-354
- Raev, Sultan (2018), Tımarhane, (çev. Orhan Söylemez – Kemal Göz), Bengü Yay. Ankara
- Salt, Alparslan (2010), Neo-spiritüalist Yaklaşımlarla Ezoterik Bilgilerin Işığında Semboller, Ruh ve Madde Yay. İstanbul
- Söylemez, Orhan (2011), Hakikati Yeterince Savunmak: Sultan Raev, Turkish Studies, Volume 6/3, p.93-99
- Türkçe Sözlük (2004), Haz. Ali Püsküllüoğlu, Arkadaş Yay. Ankara